

گذرا از برهین آنسلم و دکارت به تقریری دیگر از برهان مفهومی بر وجود خدا

امیر دیوانی*

چکیده

برهان مفهومی که در فلسفه غرب «برهان وجودی» خوانده میشود، برهانی است که از یک مفهوم در موطن اذهان به مصداق خارجی آن مفهوم گذر میکند. این برهان فقط درباره مفهوم است که به خداوند اختصاص دارد. فلاسفه اتفاق نظر دارند که گذر از مفهوم (صرف) به مصداق مجاز نیست؛ در عین حال مفهوم نشان‌دهنده خداوند، بمانند وجود خدا که با هر موجودی متفاوت است و نظیر ندارد، با مفهومی دیگر در گذر مذکور متفاوت است و نظیر ندارد. آنسلم به یک شکل و دکارت بشکلی دیگر، برهان مفهومی را تقریر کرده‌اند. صرف نظر از درستی یا نادرستی نقدهای وارد شده بر این دو برهان، نوشتار حاضر مفهوم دیگری را برای تقریر این برهان مطرح کرده است که اگر شرایط لازم و کافی را داشته باشد، سریعتر و آسانتر به مقصد میرسد. این مفهوم ویژگیهایی دارد که در میان آنها ویژگی کاشفیت و حکایت از واقع از اهمیت بسزایی برخوردار است. مفهوم یاد شده عبارت است از مفهوم وجود؛

۹

* دانشیار گروه فلسفه دانشگاه مفید؛ divani.mofiduni@gmail.com

تاریخ تأیید: ۹۶/۸/۱۳

تاریخ دریافت: ۹۶/۲/۶

مفهوم معقولی که در طبیعت عقل قرار دارد و از هر مصاحبت با چستی و نیستی فاصله دارد. پس از تقریر این برهان، با جستجو در مکتوبات فیلسوفان مسلمان، از جمله ملاصدرا به این نتیجه رسیدیم که عباراتی از ایشان را میتوان بر این مقصود شاهد آورد. اگر این برهان به ثمر نشست باشد، توانایی عام عقل را در شناخت خداوند و نیز صفات خداوند از یک طرف و امکان تقریر جدیدی برای پاره‌یی از مقاصد عالمان حکمت و عرفان، از طرف دیگر را نشان میدهد.

کلیدواژه‌ها: برهان مفهومی، مفهوم وجود، حقیقت وجود، طبیعت عقل، واقع‌نمایی مفاهیم

* * *

مقدمه (تعیین مقصود از برهان مفهومی)

در راستای اثبات وجود خداوند، در فلسفه غرب، برهان وجودی^۱، به آن دسته از برهانها اطلاق میشود که از مفهومی در اذهان که فقط خداوند را نشان میدهد، می‌آغازد و به وجود خارجی و واقعی آن، قطع نظر از اذهان، می‌انجامد. این مفهوم، با هر محتوایی که تقریر شود، باید بتواند ما را به عالم واقع متصل کرده و تحقق مصداق خود را بدون نیاز به امر دیگری، در خارج از اذهان و متن واقع نشان دهد، بطوری که فرض مصداق نداشتن آن مفهوم، محتوای مفهوم مذکور را که از هر ناسازگاری بدور است، دچار ناسازگاری کند. در عین حال این مفهوم، هم در همه اذهان بشری برقرار است و هم همه اذهان بدون هیچ زحمت و مشکلی و نیز بی‌نیاز ۱۰ از هر امر پیشتر، آن را تصور میکنند.

وجه تسمیه این دسته از براهین به «برهان مفهومی» روشن است. میان مقدمات این دسته از براهین و مقدمات دیگر براهین اثبات وجود خدا شباهتی نیست تا ابهامی را به بار آورد. اما نام دادن «برهان وجودی» به این دسته از برهانها میتواند

1. ontological argument